

L I E T U V O S

ARCHEOlogija 48

Lietuvos istorijos institutas

L I E T U V O S

ARCHEOlogija 48

LIETUVOS
ISTORIJOS
INSTITUTAS

VILNIUS 2022

Leidybą finansavo

LIETUVOS MOKSLO TARYBA

PAGAL VALSTYBINĘ LITUANISTINIŲ TYRIMŲ IR SKLAIDOS 2016–2024 METŲ PROGRAMĄ

(Finansavimo sutarties numeris S-LIP-22-44)

Redaktorių kolegija / Editorial board:

Atsakingoji redaktorė / Editor-in-chief dr. Agnė Čivilytė
(Lietuvos istorijos institutas, Vilnius / Lithuanian Institute of History, Vilnius)

Dr. Laurynas Kurila (Lietuvos istorijos institutas, Vilnius / Lithuanian Institute of History, Vilnius)

Dr. Valdis Bērziņš (Latvijos universitetas, Latvijos istorijos institutas, Ryga / University of Latvia, Institute of Latvian History, Riga)

Habil. dr. Anna Bitner-Wróblewska (Valstybinis archeologijos muziejus Varšuvoje, Lenkija / State Archaeological Museum in Warsaw, Poland)

Dr. Christoph Jahn (Baltijos ir Skandinavijos archeologijos centras, Šlėzvigas, Vokietija / Center for Baltic and Scandinavian Archaeology, Schleswig, Germany)

Prof. dr. Rimantas Jankauskas (Vilniaus universitetas, Lietuva / Vilnius University, Lithuania)

Akad. prof. dr. Eugenijus Jovaiša (Lietuvos mokslų akademija, Vilnius / Lithuanian Academy of Sciences, Vilnius)

Habil. dr. Bartosz Kontny (Varšuvos universitetas, Archeologijos fakultetas, Lenkija / Faculty of Archaeology, University of Warsaw, Poland)

Prof. dr. Valter Lang (Tartu universitetas, Estija / University of Tartu, Estonia)

Doc. dr. Algimantas Merkevičius (Vilniaus universitetas, Lietuva / Vilnius University, Lithuania)

Habil. dr. Tomasz Nowakiewicz (Varšuvos universitetas, Archeologijos fakultetas, Lenkija / Faculty of Archaeology, University of Warsaw, Poland)

Habil. dr. Grzegorz Osipowicz (Mikalojaus Koperniko universitetas, Torunė, Lenkija / Nicolaus Copernicus University, Toruń, Poland)

Dr. Gytis Piličiauskas (Lietuvos istorijos institutas, Vilnius / Lithuanian Institute of History, Vilnius)

Dr. Eve Rannamäe (Tartu universitetas, Estija / University of Tartu, Estonia)

Dr. Andra Simniškytė (Lietuvos istorijos institutas, Vilnius / Lithuanian Institute of History, Vilnius)

Dr. Roberts Spirģis (Latvijos universitetas, Latvijos istorijos institutas, Ryga / University of Latvia, Institute of Latvian History, Riga)

Dr. Eugenijus Svetikas (Lietuvos istorijos institutas, Vilnius / Lithuanian Institute of History, Vilnius)

Dr. Elena Pranckėnaitė (Lietuvos istorijos institutas, Vilnius / Lithuanian Institute of History, Vilnius)

Dr. Andris Šnė (Latvijos universitetas, Ryga / University of Latvia, Riga)

Doc. dr. Gintautas Zabiela (Klaipėdos universitetas, Lietuva / Klaipėda University, Lithuania)

Prof. dr. Šarūnas Milišauskas (Niujorko valstijos Bafalo universitetas, JAV / New York State University at Buffalo, USA)

Prof. dr. Timothy Cheval (Niujorko valstijos Bafalo universitetas, JAV / New York State University at Buffalo, USA)

Prof. dr. Johan Ling (Goteborgo universitetas, Švedija / University of Gothenburg, Sweden)

Sekretorė / Secretary Irma Kaplūnaitė

Redakcijos adresas / Editorial Board address:
Lietuvos istorijos institutas, Archeologijos skyrius
Tilto g. 17, LT-01101 Vilnius
Tel. (+370) 5 2614436, fax (+370) 5 2611433
e-mail: lietuvsarheologija@gmail.com;
civilytea@gmail.com

Žurnalas registruotas: EBSCO Publishing: Central and Eastern European Academic Source European Reference Index for the Humanities and Social Sciences (ERIH PLUS)

TURINYS / CONTENT

Agnė Čivilytė	PRATARMĖ.....7 FOREWORD 11
Christopher Barber Troskosky, Tianyu Chen, Katie Nicole Troskosky	ALICE'S ADVENTURES IN COMPUTATIONAL MODELLING OF THE SUB-NEOLITHIC BOUNDARY: CURIUSER AND CURIUSER DYNAMICS GOVERNING THE ADAPTIVE MORPHOGENESIS OF CULTURE.....15 ALICE NUOTYKIAI KOMPIUTERINIAME MODELIAVIME: SUBNEOLITO PARIBYS IR SMALSUMO DINAMIKOS VALDYMAS KULTŪROS EVOLIUCIJOJE35
Aleksander Koško, Marzena Szmyt	MARIJA GIMBUTAS AND HER VISION OF THE STEPPE INDO-EUROPEANIZATION OF EUROPE: RECEPTION, REJECTION AND REVITALIZATION.....39 MARIJA GIMBUTIENĖ IR JOS EUROPOS STEPINĖS INDOEUROPEIZACIJOS VIZIJA: RECEPCIJA, ATMETIMAS IR ATGAIVINIMAS.....53
Agnė Čivilytė, Vytenis Podėnas, Karolis Minkevičius, Heidi Luik	VĖLYVOJO BRONZOS AMŽIAUS EKONOMIKA RYTŲ BALTIJOS REGIONE: NAUJO MODELIO LINK.....57 LATE BRONZE AGE ECONOMY IN THE EASTERN BALTIC REGION: TOWARDS A NEW MODEL96
Rokas Vengalis, Gytis Piličiauskas, Karolis Minkevičius, Mantas Valančius, Miglė Stančikaitė, Giedrė Vaikutienė, Giedrė Piličiauskienė	NEW DATA ON THE STRUCTURE AND ECONOMY OF UNENCLOSED SETTLEMENTS IN THE LATE STRIATED WARE CULTURE: THE SKUDENIAI SETTLEMENT SITE IN SOUTHEASTERN LITHUANIA101 NAUJI DUOMENYS APIE VĖLYVOSIOS BRŪKŠNIUOTOSIOS KERAMIKOS KULTŪROS NEĮTVIRTINTŲ GYVENVIEČIŲ STRUKTŪRĄ IR EKONOMIKĄ: SKUDENIŲ GYVENVIETĖ PIETRYČIŲ LIETUVOJE..... 150
Laurynas Kurila	MIRUSIŲJŲ DEGINIMO PAPROČIO PLITIMAS RYTŲ LIETUVOJE: NAUJAS CHRONOLOGINIS MODELIS, PAREMTAS RADIOKARBONINIO DATAVIMO DUOMENIMIS155 THE SPREAD OF CREMATION CUSTOM THROUGHOUT EASTERN LITHUANIA: A NEW CHRONOLOGICAL MODEL BASED ON THE DATA OF RADIOCARBON DATING..... 181

Rytis Jonaitis, Irma Kaplūnaitė	TRACES OF CHRISTIAN CULTURAL INFLUENCES IN PAGAN VILNIUS: THE CEMETERY ON BOKŠTO STREET.....185 KRIKŠČIONIŲ KULTŪRINIŲ ĮTAKŲ PĖDSAKAI PAGONIŠKAME VILNIUJE: BOKŠTO GATVĖS KAPINYNAS..... 203
Larissa Kulakovska	TYPOLGICAL CHARACTERISTICS OF THE INDUSTRY IN LAYER VI OF THE KOROLEVO SITE IN THE TRANSCARPATHIA REGION..... 207 KOROLEVO ARCHEOLOGINĖS VIETOVĖS (UŽKARPATĖS REGIONAS) VI SLUOKSNIŲINDUSTRIJOS TIPOLOGINĖ CHARAKTERISTIKA218
Baranov Vyacheslav, Ivakin Vsevolod, Shiroukhov Roman	BURIALS WITH BUCKETS AT THE OSTRIV THE 11 th CENTURY CEMETERY IN THE MIDDLE DNIPRO REGION221 PALAIDOJIMAI SU KIBIRAIŠ OSTRIVO XI A. KAPINYNE VIDURIO DNEPRO SRITYJE..... 262
Oleg Petrauskas, Mykhaylo Syvolap	THE MONSTROUS (MONSTRUOSO) FIBULA FROM THE DNIPRO RIVER REGION..... 265 MONSTRIOZINĖ SEGĖ, APTIKTA DNEPRO REGIONE..... 282
Svitlana Biliaieva, Natalia Danute Bimbirayte	THE HISTORICAL AND CULTURAL HERITAGE OF THE GRAND DUCHY OF LITHUANIA IN THE SOUTH OF UKRAINE: TYAHIN FORTRESS..... 285 LIETUVOS DIDŽIOSIOS KUNIGAİKŠTYSTĖS ISTORINIS IR KULTŪRINIS PAVELDAS UKRAINOS PIETUOSE: TYAGINO TVIRTOVĖ..... 308
Alla Valeriivna Buisikh, Dmytro Mykolayovych Khmelevskiy	THE EARLIEST FINDS OF PANATHENAIC PRIZE AMPHORAE IN OLPIA PONTICA 311 ANKSTYVIAUSI PANATĖNAJOS PRIZINIŲ AMFORŲ RADINIAI OLPIJOJE325
	<i>KITAIP APIE ARCHEOLOGIĄ / ALTERNATIVE PERCEPTIONS OF ARCHAEOLOGY</i>
Eligijus Raila	APIE KAULŲ KVAPĄ IR SKONĮ327 AUTORIŲ DĖMESIUI.....330 GUIDELINES FOR AUTHORS.....333

KITAIP APIE ARCHEOLOGIJĄ /
ALTERNATIVE PERCEPTIONS OF ARCHAEOLOGY

APIE KAULŲ KVAPĄ IR SKONĮ

ELIGIJUS RAILA

Vilniaus universitetas, Universiteto g. 7, 01513 Vilnius, el. paštas: eligijus.raila@if.vu.lt

Archeologija kaip istorijos mokslo šaka, XIX a. II pusėje įgaudama vis didesnę populiarumą, užvaldė daugelio Europos inteligentų protus. Tenkindama scientistinius praeities tyrinėtojo poreikius, ji žadino nenumaldomą domėjimąsi tuo, ką būtų galima pavadinti daiktine senovės žmonių istorija. Bandydama įtvirtinti savo autonominės disciplinos statusą, archeologija ieškojo modernių galimybių, leidžiančių jai užsitikrinti deramą vietą pozityvizmo idėjų apibrėžtame pasaulyje. Didelę reikšmę archeologijos raidai, ypač jos populiarinimo tendencijai, turėjo senovės Graikijos mylėtojo vokiečio Heinricho Schliemanno kasinėjimai. Jo skelbti legendinės Trojos paieškų užrašai dažnai būdavo skaitomi kaip įdomi ir intriguojanti mokslinė pažintinė literatūra. Tokios lektūros traukai neatsispyrė dažnas to laiko senienų rinkėjas. Neabejotina, kad su H. Schliemanno darbais buvo susipažinęs ir vienas mokslinės archeologijos pradininkų Lietuvoje Tadas Daugirdas, kurį laiką gyvenęs ir dirbęs Varšuvoje. Iki tapdamas profesionaliu archeologu, jis nuėjo įprastą senienų rinkėjo kelią, gerai pažįstamą ne vienam to meto lietuviškos praeities gerbėjui. Be to, reikėtų atkreipti dėmesį, jog į archeologijos sritį T. Daugirdą pastūmėjo ir jo kaip dailininko autorefleksija, leidusi ištisus amžius žemėje gulėjusius artefaktus suvokti tarsi estetines kategorijas. Turbūt jautri meninė jo prigimtis leido į šias senienas pažvelgti kitomis akimis. Archeologijos mėgėjas ir etnografas Michailas Brensztejnus vaizdingai apibūdino šį T. Daugirdo santykį su praeitimi: *pagrindinė jo intelekto savybė buvo gebėjimas*

atgaivinti mirusius objektus, iškeltus iš po žemių į dienos šviesą. Apskritai pirmasis pastarojo susidūrimas su archeologiniais radiniais yra labai vaizdingas naujos egzistencinės patirties liudijimas. Jam šis įvykis virto gelminiu dvasiniu sukrėtimu, pripildytu netgi kažkokio religinio išgyvenimo. Šį epizodą tiksliai perteikė M. Brensztejnus, kuriam apie tai buvo papasakojęs pats T. Daugirdas: *Šiandien negaliu tiksliai suformuluoti to susijaudinimo, kuris tuo metu mane apėmė. Man atrodo, kad vis dar jaučiu tą svaiginantį šviežiai iškastos žemės aromatą, sumišusį su supuvusių kaulų kvapu. Jis mane užvaldė iki sąmonės netekimo. Numetę kastuvus ir kauptukus, drebančiomis rankomis iškasėme smėlį, kad nieko nepažeistumėm ir viso kapo vidų nepaliestą pamatytumėm. Kai tai atsitiko, liaudies legendų atsiminimais įsiūbuota vaizduotė užpildė tuštumą, vasaros ryto saulės spinduliuose kapas suvirpėjo gyvybe. Man atrodė, kad prieš mane iškilo gyvos vietinių senųjų žemaičių figūros su savo senaisiais apdaraais ir auksu žibančiais bronziniais papuošalais ir delnuose švytinčiais geležiniais ginklais.*

Šį egzistencinį virsmą T. Daugirdas patyrė 1881 m. Paluknyje (Jasnagurkoje), vietovėje netoli Raseinių. Apie išskirtinį savo gyvenimo epizodą M. Brensztejnui jis papasakojo jau žymiai vėliau, tačiau neabejotina, kad tiksliai apsakė kasinėjimų vietoje patirtus įspūdžius. Poetinėje refleksijoje slypėjo visa praėjusios Romantizmo epochos pasaulėjautos esencija: supuvę kaulai kvepia. Nuo tos dienos Varšuvos dailininkas T. Daugirdas tapo Lietuvos archeologu. Nors gyveno Lenkijos Karalystės

sostinėje, tačiau kasinėjo dažniausiai Lietuvoje – ypač Žemaitijoje. Ir tai darydavo vasarą arba rudenį, kai lankydavosi tėvų dvare.

H. Schliemanno vykdytos Trojos paieškos paveikė ir gydytoją, „Auszros“ leidėją Joną Basanavičių. Jis atidžiai sekė šio kasinėjimus menamoje senosios Trojos vietoje. Garsiojo vokiečio surinkta medžiaga tam tikra prasme lėmė interpretacinį J. Basanavičiaus lietuvių liaudies dainų pobūdį ir jį labiausiai jaudino, iš kur ir kodėl mūsų dainose taip tankiai auksą bei sidabrą minavota randame. Daktaras tarsi priešpriešino turtingas lietuvių protėvių žemes vargingai nūdienos lietuvių buičiai. Dainos, kur minima „auksinės kamanos“, „aukso sijelės“, „sidabro lenciūgai“, „sidabro kibirėliai“ ir pan., buvo lietuviškos Atlantidos atspindžiai: *kada atsirado tos dainos, lietuviai turėjo būti labai turtingi žmonės ir turėjo apstingai auksą ir sidabrą*. Be to, H. Schliemanno rastą archeologinę medžiagą pateikė kaip senovės lietuviškų pilių Mažojoje Azijoje ir Graikijoje įrodymo faktą. Kitaip tariant, iki tol apie turtingą senovės lietuvių Tėvynę buvo žinoma tik iš žodinės tradicijos ir dainų, o J. Basanavičius mūsų protėvių žemės „auksingumą ir sidabringumą“ pabandė įrodyti archeologiniais Antikos radiniais. Vaizdžiai tariant, lietuvių liaudies dainas pripildė H. Schliemanno surastu Trojos auksu ir sidabru. Kaip neatremiamą argumentą pateikė jo teiginį: *atrastus senovės lietuvių darbus Ilionoje akylai perveždėjęs Schliemann'as pripažįsta, (lietuviški) trajėnai buvusi aukštai civilizuota tauta*. Tad savaimė supranta, kad visi vokiečio archeologo mėgėjo aptikti auksiniai ir sidabriniai daiktai J. Basanavičiui atrodė esą senosios lietuviškos kultūros pėdsakai. Jam lietuvių dainų auksingumas bei sidabringumas turėjo realų istorinį pamatą. Tačiau protėvių kaulai buvo prisigėrę ne tik praeities kvapo – jie dar turėjo ir kraujo atspalvį. Pirmame „Auszros“ numeryje daktaras pradėjo spausdinti istorinį-archeologinį darbėlį, skirtą senovės Lietuvos pilims. Jis pirmasis sukūrė išbaigtą Lietuvos piliakalnių istorinį-kultūrinį vaizdinį. Pagal jį, piliakalniai

yra didvyriškų kovų su „kryžiakais“ liudininkai. Jie stovi didingi ir sustingę tarsi senovėje patirtos sunkios traumos randai. Konceptijoje aiškiai brėžėsi romantiškoji jo pasaulėvaizdžio linija: visa Lietuva yra vienas milžiniškas piliakalnis, nuo senų senovės apsuptas klastingų priešų, kurie taikosi iš lietuvių tautos atimti gyvastį. Lietuvių tauta yra istorijos auka, pasmerkta būti nuolatinės gynybos pozicijoje. Pastarąją tautos būseną įvardija kitas piliakalnio pavadinimas – *ginuoklis*. Reikia pasakyti, kad J. Basanavičius vėliau irgi užsiiminėjo archeologiniais kasinėjimais įvairiose Lietuvos vietovėse, tačiau šie darbai labiau atstojo terapinę praktiką – buvo daugiau susiję su medicininiais antropologiniais senovės lietuvių tyrimais. 1910 m. netoli Svėdasų kasinėjo Taurakalnio senkapį, kuriame rado *apie 30 lavonkaulių [griaučių] su menkomis XV–XVII šimtmečio įkapėmis*. Vaizdžiai tariant, dailininkui T. Daugirdui archeologinę aistrą sukėlė kaulų kvapas, o gydytojui J. Basanavičiui rūpėjo konkretūs kaulų (ypač – kaukolių) parametrai.

Apskritai XIX a. pabaigoje naujo tipo lietuvis inteligentas, išaugęs tautinio atgimimo kultūroje, rūpestingai stengėsi rinkti didingos tautos praeities paliudijimus arba bent nuolatos domėjosi istoriniais radiniais. Antai kunigas Juozas Vaičaitis prisiminė, kaip jo brolis poetas Pranas kartą iš Bartninkų su svečiais nuvyko į artimą piliakalnį, kur, „berausinėdami įkrantę“, rado žmogaus kaukolę. Kitas kunigas ir archeologas mėgėjas Juozapas Žiogas 1911 m. paskelbtame straipsnyje „Apie senovines lietuvių taures ir kaušus“ taip aiškino savo pomėgį: *1898 m. teko man gyventi Žemaičiuose, Telšių apskr., Salantų parap., Kalnalio filijoje. Karštai interesavaus to krašto senobiniais dalykais*. O 1899 m. laiške Adomui Jakštui jis rašė: *Savo Kalnaly skaitau, groju, o vasarą ir rudenį einu kasinėti, ieškodamas senkapiuose archeologinių radinių*.

Neabejotinai šis patriotinis senovės lietuvių relikvijų paieškų sąjūdis bus įkvėpęs ir Maironį. Kaip tik 1898 m. „Tėvynės sarge“ pasirodė jo eilėraštis, prasidedantis visiems gerai žinomais žodžiais:

*Aš norėčiau prikelti nors vieną senelį
Iš kapų milžinų
Ir išgirsti nors vieną, bet gyvą žodelį
Iš senųjų laikų!*

T. Daugirdui atkasti protėvių kaulai tapo estetinio pasitenkinimo šaltiniu, o Maironis poetiniu žodžiu išreiškė troškimą „materializuoti“ lietuvių

karžygių palaikus, siūlydamas edukacinę lietuviškos būtovės pažinimo programą. Praėjo dar penkiasdešimt metų, ir jau kitas poetas, Henrikas Radauskas, skaudžiai teigė, kaip iš Romantizmo epochos atsklidusį proistorės dvelksmą XX amžiuje pakeitė sukresėjusio kraujo kvapas:

Kaip lavoninė kvepia Istorija.